

УДК 339.9:338.3-044.227

Златкіна О. Д.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА

Стаття присвячена огляду генези поняття «міжнародна спеціалізація». У роботі проведено аналіз щодо основних наукових напрямів дослідження міжнародної спеціалізації. Розглянуто існуючі види класифікації міжнародної спеціалізації, надана авторська дефініція поняття «міжнародна спеціалізація» та запропонована вдосконалена класифікація.

Ключові слова: глобалізація, конкурентоспроможність, міжнародна спеціалізація, міжнародна науково-технічна спеціалізація, МПП.

Постановка проблеми. Міжнародна спеціалізація національних економік сьогодні є одним із найважливіших факторів, що обумовлюють міжнародну конкурентоспроможність країн. Але форми міжнародної спеціалізації, які може обрати країна, змінюються з часом і залежать від типу економічної системи та науково-технічного розвитку країни. На нашу думку, проблема полягає у тому, що зміна форм міжнародної спеціалізації потребує подальших науково-теоретичних досліджень і зумовлює актуальність обраного напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження склали як класичні, так і найбільш сучасні роботи провідних вітчизняних та зарубіжних вчених (М. Андерсен, О. Еджермо, Е. Лімер, К. Маскус, Р. Стайгер, Дж. Харріган, Л. Антонюк, Ю. Козак, Д. Лук'яненко, А. Філіпенко), доклади та дослідження міжнародних організацій тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Для української наукової думки характерні розбіжності у визначенні поняття «міжнародна спеціалізація» та її класифікації. Недостатньо розглянуто питання міжнародної науково-технічної спеціалізації.

Мета статті є узагальнення сучасної наукової думки щодо міжнародної спеціалізації, виведення авторського визначення поняття міжнародної спеціалізації, складення авторської класифікація видів міжнародної спеціалізації.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна спеціалізація національної економіки є провідним фактором, що сприяє отриманню країною конкурентоспроможного місця на світовому ринку. Міжнародна спеціалізація країн прямо пропорційно залежить від загальних процесів глобалізації, інтернаціоналізації, інтеграції. Структура міжнародної спеціалізації країн залежить від домінування кожного з технологічних укладів, а особливості спеціалізації країни пов'язані з її технологічним розвитком.

Поняття «міжнародна спеціалізація виробництва» виникло у XVIII столітті, і його автором був А. Сміт. У своїй роботі «Дослідження природи та причин багатства народів» він розглядав міжнародний розподіл праці як стійку спеціалізацію окремих країн на виробництві тих чи інших видів продукції та взаємний обмін результатами цієї діяльності між країнами у певному кількісному та якісному співвідношенні [1]. У XIX столітті Д. Рікардо у своїй праці «Початок політичної економії й оподаткування» продовжив дослідження спеціалізації в контексті теорії відносних переваг. Її сутність полягала в тому, що спеціалізація на певних видах товарів корисна для кожної країни та призводить загального зростання об'ємів виробництва навіть коли одна країна має абсолютні

переваги у виробництві усіх товарів перед іншою країною. К. Маркс вважав, що розподіл праці є особливим видом кооперації, а міжнародна кооперація базується на міжнародній спеціалізації. У XX столітті кількість дослідників, які тим чи іншим чином досліджували міжнародну спеціалізацію, значно зросла. У 30-ті роки була створена теорія Хекшера-Оліна, необхідною умовою існування якої є спеціалізація країн-учасниць міжнародного обміну на основі надлишкових факторів виробництва. Проте усі ці теорії розглядали лише міжгалузеву спеціалізацію. Але розвиток наукоємних та високотехнологічних галузей виробництва у 50-ті роки XX століття призвів до того, що їх подальший розвиток потребував ресурсів більше, ніж однієї країни. Це призвело до виникнення внутрішньогалузевої спеціалізації. До теорій, які вивчають внутрішньогалузеву спеціалізацію, можна віднести теорію технологічного розриву М. Познера, яка доводить, що кожна індустріальна країна здатна зробити прорив у будь-якому напрямі науки, техніки, технології, у результаті якого одержані винаходи можуть бути освоєні виробництвом. Сьогодні багато українських та закордонних вчених продовжують займатися проблематикою міжнародного поділу праці та міжнародної спеціалізації країн. Серед них можна визначити: Е. Лімера, К. Маскуса, Р. Стайгера, Дж. Харрігана, М. Андерсена, О. Еджермо, А. Філіпенко, Ю. Козака, Д. Лук'яненко, Л. Антонюка тощо. Проте їхня думка щодо міжнародного розподілу праці та міжнародної спеціалізації дещо різниться. Так, наприклад, Гагут Л. вважає, що міжнародний розподіл праці на сучасному етапі виступає у двох головних формах: у формі міжнародної спеціалізації виробництва та у формі міжнародного виробничого кооперування [2, с. 6]. Тобто міжнародна спеціалізація є елементом міжнародного розподілу праці. Він розглядає міжнародну спеціалізацію виробництва, як форму розподілу праці між країнами, коли в межах окремих країн йде процес виготовлення більш однотипних продуктів праці понад внутрішніх потреб окремої країни, в результаті чого розвивається прогресивна диференціація країн. Професор Козак Ю. вважає, що міжнародна спеціалізація – це форма розподілу праці між країнами, в якій зростання концентрації одного виробництва відбувається на основі постійно прогресуючої диференціації національних виробництв. Спеціалізація в межах міжнародного розподілу праці передбачає спеціалізацію країн та регіонів на виробництві окремих продуктів та їх частин для світового ринку [4, с. 11]. Професор Філіпенко А. у своїх роботах виділяє міжнародну спеціалізацію, як вид міжнародного поділу праці, розрізняючи загальний міжнародний поділ праці; частковий міжнародний поділ праці; міжнарод-

ний одиничний поділ праці; міжгалузевий та внутрішньогалузевий; вертикальний та горизонтальний; новий та новітній (глобальний) [6, с. 61-62]. На його думку, міжгалузевий поділ праці ґрунтується на виробництві і міжнародному обміні товарів і послуг, що задовольняють потреби різних галузей економіки країн-партнерів. Він вибудовується на стійкій спеціалізації країн, пов'язаний з їхніми природно-географічними, історичними, соціально-економічними, науково-технологічними та іншими особливостями, а внутрішньогалузевий поділ праці віддзеркалює концентрацію зусиль і ресурсів країн на виробництві готових предметів або агрегатів, вузлів, деталей на основі кооперації з іншими країнами в межах однієї галузі. [6, с. 66-67; 3, с. 1-3]. Спираючись на визначення, що міжнародний розподіл праці – це вищий ступінь суспільного поділу праці між країнами, який спирається на стійку, економічно вигідну спеціалізацію виробництва окремих країн, то можна зробити висновок та на визначення міжнародної спеціалізації Гагута Л. та Козака Ю., можна зробити висновок про те, що міжгалузевий та внутрішньогалузевий міжнародний розподіл праці – це дві форми міжнародної спеціалізації, а саме міжгалузєва та внутрішньогалузєва.

Отже, міжнародна спеціалізація виробництва передбачає зосередження в окремих країнах певних виробництв. Раніше міжнародна спеціалізація розвивалася майже виключно як міжгалузєва спеціалізація. Такий вид міжнародної спеціалізації був пов'язаний з недостатнім розвитком продуктивних сил. На сучасному етапі міжгалузєва спеціалізація характерна не лише для слаборозвинутих країн, але й для деяких розвинутих країн, що пов'язано із їх відносно невеликою площею та кількістю населення. Слаборозвинуті країни здебільшого спеціалізуються на виробництві продукції, яка відноситься до первинного сектору та вторинного секторів економіки, розвинуті країни спеціалізуються на виробництві продукції вторинного та третинного секторів економіки. Розвинені країни мають більш-менш однакову галузєву структуру виробництва. У цих умовах поглиблен-

ня міжнародної спеціалізації йде по лінії внутрішньогалузєвої спеціалізації і є необхідною умовою розвитку новітніх галузей в умовах науково-технічного прогресу.

Деякі вчені (наприклад, Масленников А.) мають дещо іншу класифікацію міжнародної спеціалізації, поділяючи її за напрямками виробництва на предметну, подетальну та технологічну [5, с. 12]. Предметна спеціалізація полягає в зосередженні випуску певних видів продукції даної галузі в тій чи іншій країні. У деяких галузях складається міжнародна спеціалізація на виробництві виробів певних типорозмірів. Подетальна спеціалізація являє собою спеціалізацію окремої країни на виробництві комплектуючих виробів, вузлів або деталей, які не мають самостійного споживання і використовуються як частин кінцевого продукту. Такого роду міжнародна спеціалізація отримала розвиток при виробництві продукції масових видів. Технологічна спеціалізація передбачає спеціалізацію не на виробництві виробів, а на виконанні певних видів робіт. У галузі хімічної промисловості, наприклад, такий характер носить спеціалізація на виробництві напівпродуктів, які поставляються потім хімічним заводам, розташованим в ряді країн для виробництва різних готових хімічних виробів.

На основі зазначеного вище можна зробити висновок про те, що міжгалузєва спеціалізація та предметна спеціалізація – один вид міжнародної спеціалізації, при якому країна зосереджується на випуску певних видів продукції галузі. Подетальна та технологічна спеціалізація – це види внутрішньогалузєвої спеціалізації. Оскільки остання передбачає виробництво частин цілого на основі кооперації з іншими країнами. Але галузі застосування подетальної та технічної внутрішньогалузєвої спеціалізації дещо різняться. Подетальна внутрішньогалузєва спеціалізація характерна для машинобудівної, ракетобудівної та аерокосмічної галузей, проте технологічна внутрішньогалузєва спеціалізація застосовується у нафтохімічній галузі. На основі цього автором була створена схема, яка відображає структуру міжнародної спеціалізації за виробництвом.

Іншим критерієм, за яким можна класифікувати міжнародну спеціалізацію виробництва, oprіч виробничого, є територіальний критерій. За цим критерієм міжнародну спеціалізацію поділяють на спеціалізацію окремої країни, групи країн та регіонів. Із усього зазначеного вище можна зробити висновок про те, що спеціалізація окремої країни може бути як міжгалузєвою, так і внутрішньогалузєвою. Проте для кожної окремої країни, групи країн, регіону буде характерна саме внутрішньогалузєва спеціалізація та тісна кооперація між країнами цієї групи або регіону. Але при цьому ця група країн або регіон в цілому можуть мати міжгалузєву спеціалізацію.

Загальна класифікація міжнародної спеціалізації буде виглядати наступним чином (див. рис. 2).

Для сучасних міжнародних економічних відносин є характерною також інтернаціоналізація наукових і технічних досліджень. Відбувається об'єктивний процес спеціалізації окремих країн на певних видах наукових досліджень.

Рис. 1. Структура міжнародної спеціалізації за типами виробництва.

Складено автором за матеріалами: [4, с. 11; 5, с. 12; 6, с. 66-67]

Рис. 2. Структура міжнародної спеціалізації.

Складено автором за матеріалами: [4, с. 11; 5, с. 12; 6, с. 66-67]

Науково-технічна спеціалізація країни тісно пов'язана з її виробничою спеціалізацією і є відносна міра, яку можна визначити двома шляхами:

- порівнянням відносної ваги різних показників у межах однієї країни;
- порівнянням між наднаціональними моделями науково-технічної спеціалізації із аналогічними даними інших країн або регіонів [9].

Проблема науково-технічної спеціалізації ще не дуже глибоко досліджувалася вітчизняними вченими, проте західні вчені та економісти досліджують це питання впродовж останніх тридцяти років. Найбільш відомі дослідники та праці у сфері науково-технічного спеціалізації країн – це Е. Лімер (*Sources of International Comparative Advantage: Theory and Evidence*, 1985), К. Маскус (*A test of the Heckscher-Ohlin-Vanek theorem: The Leontief commonplace*, 1985), Р. Стайгер (*Heckscher-Olin Theory and Non-Competitive Markets*, 1988), Дж. Харріган (*Technology, Factor Supplies, and International Specialization: Estimating the Neoclassical Model*, 1997; *Factor supplies and specialization in the world economy*, 2000; *Distance, time, and specialization*, 2003), К. Кригер-Боден (*Globalization, Integration and Regional Specialization*, 2000), К. Маскус (*Development-Related Biases in Factor Productivities and the HOV Model of Trade*, 2007), М. Андерсен та О. Еджермо (*Technology Specialization And The Magnitude And Quality Of Exports*, 2008). Дж. Харріган є одним із найбільш провідних дослідників проблеми спеціалізації національних економік. У своїх роботах він не дає визначення науково-технічної спеціалізації, проте визначаючи, що рівень технічного розвитку підвищує ефективність інших факторів виробництва пропорційно [8]. М. Андерсен та О. Еджермо у своїй роботі розглядають динамічні відносні переваги, які створюються НДДКР. Вони вимірюють глибину впливу науково-технічної спеціалізації через кількість посилань на патенти та обсяги торгівлі. У своїй роботі автори аналізують зв'язок між технологічною спеціалізацією та експортною спеціалізацією, доходючи до висновків, що експортна спеціалізація регіо-

ну пов'язана із його науково-технічною спеціалізацією. Вони стверджують, що регіони з більш високим рівнем науково-технічної спеціалізації експортують продукцію більш високої якості, показником чого є більш високі ціни. Крім того, експортні потоки, які спрямовані у країни з високим рівнем науково-технічної спеціалізації, складаються із найякіснішої продукції певної технології. Ці результати підтверджують, що науково-технічна спеціалізація є важливим фактором ефективності експорту і регіони з такою спеціалізацією краще оснащені для виробництва високоякісної продукції [7].

Науково-технічна спеціалізація включає у себе два протилежних аспекти: позитивний та негативний. У позитивному аспекті вона передбачає концентрацію можливостей у деяких сферах знання. Негативний аспект показує сфери відносної слабкості країни і означає низькі можливості у інших сферах, порівняно з третіми країнами. Проте сама концепція спеціалізації передбачає, що неможливо для країни досягнути високого рівня спеціалізації по всьому спектрі технологій.

Висновки. Автором були досліджені науково-теоретичні аспекти міжнародної спеціалізації. На основі цього була виведена власна дефініція міжнародної спеціалізації як форми міжнародного розподілу праці, яка пов'язана з особливостями країн та означає концентрацію та диференціацію виробництв окремих галузей для створення надлишкової продукції або її елементів для подальшого міжнародного обміну. Крім того, автором була доповнена класифікація міжнародної спеціалізації за видами виробництва. Були розглянуті найвидатніші західні дослідники і їх праці присвячені науково-технічній спеціалізації, шляхам її дослідження, впливу на економіку та експортну структуру регіону, а також позитивні та негативні наслідки. У роботі було визначено, що спеціалізація в цілому і науково-технічна спеціалізація зокрема – є формами міжнародного розподілу праці, а їх появлення пов'язано з розвитком та сучасними тенденціями міжнародних економічних відносин.

Список літератури:

1. Анисимова Л.В. Методические особенности формирования понятия «международное разделение труда» у студентов-географов / Л.В. Анисимова, И.И. Уразова // Вестник ВГУ. Сер. География и геоэкология. – Воронеж, 2002. – № 1. – С. 133-135.
2. Гагут Л.Д. . Мировая экономика : тексты лекций / Л.Д. Гагут, К.Н. Панферов. – М. : МГТУ ГА, 2004. – 100 с.
3. Грущинська Н.М. Міжнародна спеціалізація економіки України в умовах глобальних трансформацій : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.02 / Н.М. Грущинська. – Львів : Б. в., 2012. – 40 с.
4. Козак Ю.Г. Международные экономические отношения: теория и политика / Ю.Г. Козак. – К. : Центр учебной литературы, 2013. – 360 с.
5. Масленников А.И. Международная экономика / А.И. Масленников, Н.В. Брунова. – Керчь : Керченский государственный морской технологический университет, 2009. – 112 с.
6. Філіпенко А.С. Міжнародні економічні відносини: теорія : підруч. для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. / А.С. Філіпенко. – К. : Либідь, 2008. – 408 с.
7. Andersson Martin Technology Specialization And The Magnitude And Quality Of Exports // Martin Andersson, Olof Ejermo // Taylor & Francis Journals. Ser.Economics of Innovation and New Technology. – 2008. – Volume17. – № 4. – P. 355-375.
8. Harrigan James Technology, Factor Supplies, and International Specialization: Estimating the Neoclassical Model // James Harrigan // American Economy Review. – 1997. – Volume 87. – №. 4. – P. 475-494.
9. European Commission. Research and Innovation [Електронний ресурс] / International Science & Technology Specialisation: Where does Europe stand? – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/research/era/docs/en/4th-regional-key-figure.pdf> – Назва з екрану.

Златкина Е. Д.

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ СПЕЦИАЛИЗАЦИИ ПРОИЗВОДСТВА

Резюме

Статья посвящена рассмотрению генезы понятия «международная специализация». В работе проведен анализ основных научных направлений исследования международной специализации. Рассмотрены существующие виды классификаций международной специализации, дана авторская дефиниция понятия международной классификация и предложена усовершенствованная классификация.

Ключевые слова: глобализация, конкурентоспособность, международная специализация, международная научно-техническая специализация, МРТ.

Zlatkina O. D.

Kharkiv National University named after V. N. Karazin

THEORITICAL ASPECTS OF INTERNATIONAL SPECIALIZATION OF PRODUCTION

Summary

The article is devoted to an overview of the genesis of the term «international specialization». In this paper the author analyzes the history of the concept of «international specialization», main researchers of this problem. The author gives existing types of classifications of international specialization, gives the author's definition of the notion «international specialization» and proposes an improved classification. It also provides the author's definition of the «international specialization».

Key words: globalization, competitiveness, international specialization, international science and technology specialisation, internationa division of labour.